

صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

حضور بیشتر فرزندان در فضای مجازی در ایام کرونا و لزوم فرهنگ‌سازی و افزایش سواد رسانه‌ای

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

– وب‌سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

پژوهشگر: مهدی ناجی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

- ۱ * مقدمه
- ۲ * آسیب های حضور در فضای مجازی چالش جدی دوران کرونا
- ۲ * مضرات استفاده از فضای مجازی توسط دانشآموزان بدون مدیریت و نظارت والدین
- ۲ * راهکارهای مقابله با رفتارهای پرخطر و آسیب‌های دانش‌آموزی در فضای مجازی
- ۳ * راهکارهای ایمن ماندن فرزندان در فضای مجازی
- ۳ * اعتیاد به فضای مجازی در ایام کرونا
- ۳ * گذران اوقات فراغت در فضای مجازی چالشی تربیتی
- ۳ * کلام آخر

آموزش مجازی هم در حوزه آموزش و پرورش و هم در حوزه خانواده‌ها تجربه جدیدی است، در سال‌های گذشته فرزندان بین چهار تا هشت ساعت در محیط مدرسه بودند و اوقات زیادی در منزل نبودند. اما اکنون با همه‌گیری ویروس کرونا به صورت تمام وقت در منزل و در کنار خانواده هستند و شکل درس خواندن آنلاین و با استفاده از تبلت، لپ‌تاپ و تلفن همراه است. علاوه بر کلاس آنلاین دانش‌آموزان ارتباط‌های دیگری در کلاس‌های گروهی و دوستان خود در فضای مجازی دارند که ترکیب آموزش مجازی و ارتباط با دوستان باعث می‌شود که آنها مدت طولانی از فضای مجازی استفاده کنند.

در بین این فعالیت‌ها در فضای مجازی ممکن است برخی دانش‌آموزان محتوای نامطلوب در گروه‌های کلاسی، همکلاسی و گروه‌های دوستان برای همدیگر ارسال کنند که به لحاظ رفتاری می‌تواند خطرناک و باعث آسیب‌های رفتاری و اخلاقی باشد. لذا فرهنگ‌سازی و افزایش سواد رسانه‌ای برای خانواده‌ها ضرورتی دوچندان می‌یابد. همچنین پدر و مادرها با به کارگیری مهارت گفت و شنود با فرزندان و بازی متناسب با سن آنها می‌توانند میزان حضور فرزندان در فضای مجازی را مدیریت کنند. در ایام کرونا والدین با ایجاد زنگ‌های استراحت کودکان می‌توانند اوقات کودکان را مدیریت کنند و بعد از ساعت‌های آموزش با استفاده از فعالیت‌ها و تکنیک‌های جایگزین، فرزندان خود را از فضای مجازی فاصله دهند و از شکل‌گیری رفتار اعتیادی نوجوانان به اینترنت جلوگیری کنند. و با داشتن نظارت بر رفتار نوجوانان از انحرافات اخلاقی و رفتاری در فضای مجازی جلوگیری کنند. والدین امروز باید علاوه بر مهارت‌های سنتی «فرزندپروری» به مهارت جدید هزاره سوم یعنی «مهارت‌های فرزندپروری در عصر دیجیتال» مجهز شوند.

شایان ذکر است که اینترنت ملی وعده‌ای است که هنوز محقق نشده است و الزامات آموزش مجازی دانش‌آموزان در کشور ضرورت آن را دو چندان می‌سازد؛ که همت و احساس تمام نهادهای مسئول را طلب می‌کند. اینترنت ملی به عنوان یک راهکار می‌تواند در مدیریت فضای مجازی و کاستن از آسیب‌های کودکان و نوجوانان کمک کند؛ که هنوز این مهم در کشور ما محقق نشده است. گرچه فضای شاد طی یک سال گذشته به خوبی ارتقا پیدا کرده است اما هنوز به دلیل برخی مشکلات، معلمان کلاس‌های درس را در فضای دیگری به ویژه واتس‌آپ برگزار کنند و در برخی مواقع دانش‌آموزان وارد فضایی می‌شوند که مناسب آنها نیست.

لازم به ذکر است اگر آموزش و پرورش طبق سند تحول بنیادین حرکت می‌کرد دیگر با شرایط کرونایی یکباره به فضای مجازی پرتاب نمی‌شد. چرا که طبق این سند، (راهکار ۴_۱۷) آموزش و پرورش موظف به برنامه‌ریزی برای آموزش مجازی دانش‌آموزان است. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بر برخورداری از بهره فناوری آموزشی در سطح معیار با توجه به طیف منابع و رسانه‌های یادگیری "شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات" و بهره‌مندی هوشمندانه از فناوری‌های نوین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی مبتنی بر نظام معیار اسلامی تأکید شده است اما نظام آموزش و پرورش برای استفاده از فناوری‌های نوین تا به امروز گام‌های مؤثری برنداشته بود. به هر حال در فضایی که زیرساخت‌های آموزش مجازی دانش‌آموزان فراهم نشده است و شرایط بیماری کرونا نظام آموزشی را ناگزیر به استفاده از این بستر کرده است، آسیب‌های مختلفی به لحاظ تربیتی دانش‌آموزان را تهدید می‌کند، خانواده‌ای که تا پیش از این نسبت به استفاده فرزندش از موبایل و فضای مجازی حساسیت داشت و گاه این اجازه را به دانش‌آموز نمی‌داد که از موبایل شخصی یا فضای مجازی استفاده کند امروز ناگزیر است یا برای فرزندش موبایل شخصی بخرد یا موبایل خود را ساعت‌ها در اختیارش قرار دهد که در کلاس مجازی‌اش حضور یابد.

* آسیب‌های حضور در فضای مجازی چالش جدی دوران کرونا

از آسیب‌های حضور دانش‌آموزان در فضای مجازی می‌توان به مواردی همچون "قطع رابطه حضوری دانش‌آموز با معلم و همکلاسی‌ها، تمرکز بر فراگیری آموزش در خانه و انس بیشتر با فضای مجازی و شبکه‌های مختلف اجتماعی" اشاره کرد. دانش‌آموزان همچنین در ایام کرونا با استرس و اضطراب شرایط کرونایی و اخبار گسترده درباره آمار بستری و مرگ و میر بیماری کووید ۱۹ مواجه شده‌اند. کارشناسان معتقدند که مسئولیت خانواده و مدرسه در این ایام کرونا که بهداشت روان دانش‌آموزان را تحت تاثیر قرار داده است؛ بسیار سخت‌تر از شرایط عادی است و نیازمند مدیریت، کنترل و نظارت‌های بیشتری است. والدین در ایام کرونا ضمن اینکه پیامدها و نتایج جست‌وجوی نادرست و استفاده غلط از فضای مجازی را به فرزندانشان گوشزد می‌کنند باید دلبستگی ایمن بین خود و فرزندانشان ایجاد کنند و پایگاه امنی باشند تا اگر بچه‌ها در استفاده از فضای مجازی دچار مسئله یا آسیبی شدند، بدون واگرمه و ترس از سرزنش و قضاوت، به راحتی مشکلات خود را مطرح کنند. به اعتقاد کارشناسان، خانواده‌ها برای جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی، باید افرادی آگاه و به‌دنبال یادگیری و به روز کردن اطلاعات خود مربوط به فضای مجازی باشند. والدین حتی از اصطلاحات جدیدی که نوجوانان به کار می‌برند باید مطلع شده و به‌دنبال آموزش روش‌های جدید استفاده فضای مجازی باشند. والدین با فرهنگ سازی و افزایش سواد رسانه‌ای می‌توانند حضور دانش‌آموزان را در فضای مجازی با هدف پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مدیریت کنند. والدین در کنار آموزش‌های مدرسه باید به فرزندانشان یاد دهند که هدفمند و در زمان تعیین شده از اینترنت و فضای مجازی استفاده کنند و در این فضا سرگردان نباشند. حل آسیب‌های اجتماعی فقط بر عهده آموزش و پرورش نیست و همه ارگان‌ها و نهادها و به خصوص خانواده و والدین در تربیت درست و جلوگیری از دچار شدن دانش‌آموزان به آسیب‌های اجتماعی مسئولیت دارند. والدین باید این توصیه پلیس فتا را به کودکان گوشزد کنند که هرگز نباید دانش‌آموزان فایلی را بدون هماهنگی با والدین خود بر روی رایانه دانلود کنند. و همواره مراقب باشند هیچ‌گونه اطلاعاتی را در مورد خود یا افراد خانواده خود، بر روی اینترنت منتشر نکنند.^۱

* مضرات استفاده از فضای مجازی توسط دانش‌آموزان بدون مدیریت و نظارت والدین

بی‌حوصلگی و اضطراب ^۲	رنگ‌پریدگی	آسیب دیدن حافظه	مشکلات روحی روانی و افسردگی ^۳
صرف هزینه زیاد و بیهوده	مشکلات جسمی و حرکتی، روحی و روانی	ضعف بینایی	ضعیف شدن ارتباط در فضای واقعی
فاصله گرفتن از هویت واقعی	ناهنجاری‌ها و آسیب‌های فضای مجازی	دچار کمبود عاطفه	پناه بردن فرزندان به فضای مجازی

* راهکارهای مقابله با رفتارهای پرخطر و آسیب‌های دانش‌آموزی در فضای مجازی

تقویت خودباوری	بالا بردن قدرت و مهارت نه گفتن	آموزش مراقب از خود
آسیب‌شناسی و توانمندسازی	آموزش‌های پیشگیرانه	تقویت شادکامی

^۱ - «فضای مجازی و دغدغه‌های والدین دانش‌آموزان»، ایرنا، ۱۳۹۹/۸/۱۸.

^۲ - اضطراب یکی دیگر از آسیب‌های فضای مجازی است. یعنی ممکن است کودک یا نوجوان مورد تهدید قرار بگیرد یا فیلم‌هایی را ببیند که مناسب سنش نیست.

^۳ - افسردگی یکی از آسیب‌های استفاده از فضای مجازی: در فضای مجازی کودک یا نوجوان تعامل اجتماعی رو در رو ندارد و این باعث می‌شود احساس انزوا کند و تنهایی در او شکل بگیرد، یکی از کارکردهای مدرسه اجتماعی شدن است و هم‌اکنون به دلیل خانه‌نشینی دانش‌آموزان در ایام کرونا، احساس تنهایی باعث افسردگی و بی‌حوصلگی آنها می‌شود و گاه ممکن است رفتارهای پرخطرانه هم داشته باشند.

*** راهکارهای ایمن ماندن فرزندان در فضای مجازی^۱**

درباره فضای مجازی با فرزندان خود شفاف صحبت کنید.
از تکنولوژی برای حفاظت از فرزندان خود استفاده کنید.
با فرزندان در فضای مجازی زمان بگذرانید.
عادت‌های آنلاین سالم را تشویق کنید.
بگذارید اوقات خوشی داشته باشند و ابراز وجود کنند.
بین سرگرمی‌های آنلاین و فعالیت‌های غیر آنلاین تعادل برقرار کنید.

*** اعتیاد به فضای مجازی در ایام کرونا**

اعتیاد به اینترنت شایع‌ترین اعتیاد بدون مواد مخدر در دنیای مدرن است که فعال‌ترین گروه در این بخش نسل نوجوان و جوان هستند و در ایام شیوع کرونا به دلیل آموزش غیرحضوری و مجازی درصد استفاده کودکان و نوجوانان از فضای مجازی افزایش داشته است. اعتیاد به اینترنت نوعی وابستگی رفتاری است که شخص برای مقابله با مشکلات از آن استفاده می‌کند و نوجوانان هم از این قاعده مستثنی نیستند، روانشناسان تاکید دارند که اعتیاد به اینترنت اغلب در سنین نوجوانی رخ می‌دهد، مطابق آمار این اعتیاد در ایام اپیدمی کرونا افزایش پیدا کرده است؛ زیرا نوجوانان دارای وقت آزاد بیشتری هستند و استفاده آنها از اینترنت با وجود کلاس‌های مجازی نسبت به سال‌های قبل بیشتر شده است. از سوی دیگر خانواده‌ها هم به دلیل آموزش مجازی فرزندان واکنش کمتری به این موضوع دارند و این در حالی است که در اعتیاد به فضای مجازی، افراد انتخابگر نیستند و به طور افراطی درگیر این فضا می‌شوند، به گونه‌ای که هنگام دوری از این فضا دچار دل‌مشغولی می‌شوند.

*** گذران اوقات فراغت در فضای مجازی چالشی تربیتی**

کارشناسان معتقدند: گذران اوقات فراغت در فضای مجازی یک چالش جدی تربیتی است. ورود بی‌رویه و گذاران اوقات فراغت دانش‌آموزان در فضای مجازی و اینترنت به دلیل اینکه این سبک مصرف رسانه‌ای مناسب نیست و استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی و ورود به فضای مجازی در جامعه به درستی تبیین و فرهنگ‌سازی نشده است؛ یک چالش جدی به حساب می‌آید. چرا که اغلب خانواده‌ها به دلیل ساختار سنتی چندان با این‌گونه فضاها آشنایی ندارند، و از سوی دیگر در زندگی امروزی گریز و چاره‌ای نیز جز استفاده از فضای مجازی نیست. فقدان فرهنگ استفاده مناسب از فضای مجازی می‌تواند آسیب‌های بسیاری به پرورش مناسب کودکان و نوجوانان وارد سازد. متأسفانه در سال‌های اخیر به خصوص از زمان شیوع ویروس کرونا، دانش‌آموزان از فضای مجازی استفاده بی‌رویه می‌کنند و همین موضوع منجر به مشکلات زیادی شده است. برای کاهش آسیب‌های مجازی باید چاره‌ای برای اوقات فراغت دانش‌آموزان اندیشیده شود و فرهنگ‌سازی مناسب و فراگیری و آموزش سواد رسانه‌ای بیش از گذشته مورد توجه خانواده‌ها، آموزش و پرورش و رسانه‌ها قرار گیرد. مواردی همچون "مهارت سواد رسانه‌ای، شناخت بازی‌های رایانه‌ای و روش انتخاب بازی مناسب برای فرزندان، مهارت حفظ حریم خصوصی در فضای مجازی، مهارت استفاده از نرم‌افزارهای کنترل والدین و مهارت کنترل رژیم مصرف" از جمله مهارت‌های است که والدین در عصر دیجیتال به آنها نیاز دارند.

*** کلام آخر**

اگرچه تنها راهکار موجود آموزش و پرورش برای ادامه تحصیل دانش‌آموزان استفاده از فضای مجازی است، این روش وابستگی آنها به گوشی‌های تلفن همراه را افزایش می‌دهد. این وابستگی علاوه بر آسیب‌های روانی سبب ایجاد آسیب‌های چشمی از جمله تنبلی چشم برای دانش‌آموزان خواهد شد. تا پیش از آموزش‌های مجازی در ایام کرونا، عمده والدین و کارشناسان بر استفاده محدود دانش‌آموزان از گوشی‌های همراه تاکید داشتند، ولی در موقعیت کنونی عکس این مسئله اتفاق افتاده است. کارشناسان

برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در بین دانش آموزان و دور ماندن از مضرات و آسیب‌های فضای مجازی در ایام کرونا مواردی همچون: " انتقال محتوای آموزشی از گوشی به رایانه، لپ‌تاپ و یا تلویزیون، حفظ ارتباط دانش آموزان با هم‌کلاسی‌ها و همسن و سال‌هایشان و فراهم شدن زمینه ارتباطات تلفنی فرزندان با دوستانشان از سوی والدین، مدیریت زمان حضور دانش آموز در فضای مجازی" را تاکید می‌کنند. و هشدار می‌دهند که نفوذ شبکه‌های اجتماعی مانند فیسبوک، وایبر، واتس‌آپ و لاین در بین گروه سنی دانش آموزی می‌تواند منجر به آسیب‌های جدی برای کودکان و نوجوانان در آینده‌ای نه چندان دور را در پی داشته باشد. کارشناسان معتقدند ارتباطات مجازی از سویی به کودکان و نوجوانان کمک می‌کند تا اثرات سوء وضعیت (موقتی) کرونا کم‌تر شود و آنها را تشویق می‌کند تا به زندگی روزانه خود ادامه دهند. ولی از سوی دیگر چالش‌های جدیدی برای والدین ایجاد می‌کند. اینکه چگونه از فضای اینترنت بیشترین استفاده را کنیم در حالیکه کم‌ترین آسیب متوجه کودکان گردد.^۱

* راهکارها

❖ بایدها^۲

دانش آموزان به طور دقیق با عملکرد و هدف اپلیکیشن‌ها و جست و جوگرهای اینترنتی آشنا شوند.
دانش آموزان با نحوه استفاده از اپلیکیشن‌ها و جست و جوگرهای اینترنتی در امور درسی، پژوهشی و مهارت‌آموزی آشنا شوند.
حضور دانش آموز در فضای مجازی، زمان‌بندی شود و ابتدا و انتهای استفاده از فضای مجازی برای او مشخص شود.
استفاده دقیق، درست و هدفمند از فضای مجازی برای مصون ماندن از آفت‌ها و آسیب‌های فضای مجازی
افزایش دانش و شناخت والدین از آسیب‌های فضای مجازی و راهکارهای مراقبت و کنترل فرزندان در فضای مجازی
افزایش گفت و گو میان اعضای خانواده برای کاهش آسیب‌های فضای والدین
بازی و شوخی والدین با فرزند مانع پناه بردن فرزندان به فضای مجازی.
استفاده از روش‌های تربیتی در مواجهه با نشانه‌های آسیب کودک و نوجوان در فضای مجازی ^۳
والدین گوشی سالم‌سازی شده به فرزندشان بدهند! ^۴

❖ نبایدها

از پرسه‌زدن بیهوده و بی‌هدف کودکان و نوجوانان در فضای مجازی به عنوان یک آفت ممانعت به عمل آید.
والدین نباید از آموزش سواد رسانه‌ای غافل شوند زیرا برای نظارت فرزندانشان در فضای مجازی به این مهارت نیاز دارند.
مچ‌گیری ممنوع: والدین از رفتارهای نظارتی سختگیرانه یا به اصطلاح مچ‌گیری در خصوص فرزندان پرهیز کنند. ^۵
برنامه ریزی هدفمند والدین برای جلوگیری از آسیب‌های فضای مجازی ^۶ به دانش آموزان

۱ - یونیسیف ایران.

۲ - «آسیب‌های مختلف دانش آموزان را در فضای مجازی تهدید می‌کند»، خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۹/۹/۳۰.

۳ - آسیب‌های کودک و نوجوان در فضای مجازی با نمودهایی همراه است که خانواده‌ها می‌توانند با مشاهده برخی رفتارها در فرزندشان آسیب‌ها را تشخیص دهند. فرورفتن کودک و نوجوان در خود و اقداماتی که در حالت عادی انجام نمی‌دهد یا به عبارتی تغییر رفتار مشهود از نشانه‌های آسیب است. والدین نباید از رفتارهای پرخطرانه و نامناسب پرهیز کنند، خطایی که اتفاق افتاده را فاجعه تلقی نکنند و از روش‌های تربیتی برای آن استفاده کرده تا بحران را تشدید نکنند.

۴ - والدین اگر گوشی خود را برای آموزش مجازی در اختیار فرزندشان قرار می‌دهند حتماً آن را سالم کنند. یعنی فاقد فیلترشکن یا شبکه‌های اجتماعی نامناسب باشد. استفاده از اینترنت محدود شود. یعنی بگویند در ماه ۷۰ یا ۱۰۰ گیگ اینترنت می‌تواند استفاده کند.

۵ - مثلاً والدین یکبار به وارد اتاق فرزندشان نشوند تا بخواهند مچ فرزند دانش‌آموز خود را بگیرند؛ بلکه با حفظ احترام شرایط را به گونه‌ای رقم بزنند تا اگر مشکلی پیش آمد فرزندانشان به آنها مراجعه کرده و آن را بیان کنند.

۶ - آسیب‌های استفاده از فضای مجازی بدون نظارت: استفاده از فضای مجازی بدون رصد و نظارت قطعاً آسیب‌هایی را برای کودک و نوجوان به همراه دارد و گاه باعث می‌شود او به صورت افراطی از فضای مجازی استفاده کند. یعنی به یک یا سه ساعت در روز کفایت نکند و گاه از فیلترشکن هم استفاده کرده و ناخواسته وارد فضاهایی می‌شود که مناسب سن او نیست.